

Јована Диковић

Етнографски институт САНУ, Београд
eisanu@ei.sanu.ac.rs

У традицији идеја Евроскептицизам у Србији – дискурс антизападњаштва?*

Евроскептицизам и дискурс антизападњаштва често се у Србији подводе под синониме. Циљ рада је да се установи колико је ова теза заснована и тачна. Антизападне идеје, уобличене још у другој половини XIX века, континуирано постоје и развијају се и данас посредством програма и оријентација појединих политичких актера. Један од интереса овог рада јесте и то да се установи колико је традиција првобитних антизападаих идеја утицала на политичке актере данас, и на које конкретно, тј. који би се могли сматрати њиховим идејним настављачима. Стога се кључно преиспитивање односи на то да ли евроскептицизам може да се тумачи као иманентна струја дискурса антизападњаштва и да представља његову модернизовану форму, или се пак ради о једном релативно новијем и независном феномену.

Кључне речи:

традиција идеја,
дискурс
антизападњаштва,
евроскептицизам,
европротивници,
Уједињена
омладина српска

Увод

У овом раду полази се од једне, на први поглед неуобичајене претпоставке, или пак од труизма. Наиме, као аутор у области политичке антропологије, али и као политички субјект, већ дуго полажем сумње у тезу да евроскептицизам¹ у Србији представља иманентну струју антизападног

---

* Рад је резултат истраживања на пројекту број 177026 „Културно наслеђе и идентитет“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Флод (Flood 2002) сугерише да је уместо евроскептицизма прецизније рећи ЕУ-скептицизам, јер се овај термин конкретно односи на политичку и економску заједницу европских држава, а не на Европу у вредносном и цивилизацијском смислу. Често они који се противе ЕУ, попут екстремних националиста, левичара или анархиста, не оспоравају

дискурса. Стога је циљ рада да испита тачност ове тезе и да покуша да проникне у то ко, заправо, данас чини иманентну струју антизападног дискурса, или – шире – *западоскептицизма* (West-scepticism) (cf. Yilmaz 2011) међу политичким актерима, и ко од њих успоставља континуитет са антизападним дискурсом који је уобличен још у другој половини XIX века.

Антизападне идеје артикулисане су први пут кроз програм рада Уједињене омладине српске, која је, између осталог, била инспирисана покретом панславизма. Иако је Омладина најпре спонтано настала као удружење књижевника са српско-хрватског говорног подручја, тј. са простора Србије и тадашње Аустроугарске, и окупљала све оне који су веровали у национални препород путем очувања националне културе и књижевности, врло брзо је почела да добија карактеристике политичког покрета са јасним антизападним ставовима. Међутим, треба напоменути да је Уједињена омладина српска представљала једно изузетно комплексно удружење, које је изродило различите политичке странке, лидере, идеологије и оријентације, од којих су антизападне идеје биле само један сегмент. У овом раду посматраћу искључиво антизападну струју Уједињене омладине српске и њен идејни континуитет до данас. Сходно томе, поставља се питање да ли евроскептицизам представља само осавремењену слику антизападног дискурса, или пак представља сасвим нов феномен.

Антизападни дискурс већ на самом почетку захтева да буде прецизно одређен. У најширем смислу, он представља скуп редукованих и поједностављених представа о Европи, и шире – о ономе што се сматра европским вредностима (од којих је данас најчешће оспоравана модерна демократија – либерална демократија). Идеје или појмови који почивају на редукцији, на основу које се формирају стереотипи и предрасуде, најчешће од стране стручне (академске) јавности бивају негативно оквалификовани. Предрасуде спадају у "историјски променљиве, али прилично стабилне свакодневне категоризације, типизације окружења; међутим, пошто утичу на понашање, оне имају и повратно дејство на стварност, оне могу да утичу на стварност и да је стварају" (Рот 2000, 260). Предрасуде су генерализујући, готово устоличени ставови који се прихватају некритички и садрже негативне представе о другом/другима. Оне такође имају когнитивну, као и афективно-емоционалну компоненту, преко којих врше категоризације и типизације и без непосредног искуства са особом или групом у вези са којом настају.

У контексту оваквог одређења дискурса антизападњаштва, повезивати га са евроскептицизмом подразумева такође негативну квалификацију самог појма, те тако то представља додатни мотив да се у даљем тексту расветли његова вредносна и практична компонента.

вредности и културолошка достигнућа Европе (Ibid, 6). Међутим, иако се принципијелно слажем са овом сугестијом, из практичних разлога избегавања оптерећења текста новим терминима, наставићу да користим термин *евроскептицизам* у даљем тексту, највише због његове честе употребе у јавности.

Дефиниција појма евроскептицизам

Најранији помен термина евроскептицизам датира још из друге половине осамдесетих година XX века, а 1991. године потврђен је у *British National Corpus*-у. У почетку "скован да би описао специфичан, британски политички феномен међупартијских подела [због ставова према европској заједници – Ј. Д.], посебно међу Конзервативцима, да би се његово значење касније проширило на британски политички дискурс, медије, академски круг како би послужио као шира, генеричка, ознака која обухвата различите ступњеве и врсте отпора ЕУ интеграцијама у оквиру земаља чланица или земаља кандидата" (Flood 2002, 2). Међутим, дугогодишња употреба иницирала је то да је он постао само генерички појам, а његово примарно значење се изгубило.

Зато је неопходно да се на почетку лоцира појам и да се конкретизује његово значење, како би се у даљем тексту избегле евентуалности двосмисленог схватања евроскептицизма. Првенствено, треба видети ком полу идеја и веровања припада разматрани појам. "Скептицизам` елемент који буквално сугерише однос и интелектуални став сумње према објекту, ЕУ или Европи, у случајној коинциденцији са суфиксом – `изам` који је саставни део многих ознака за идеологије, чини да сама реч бива инкорпорирана у домен политичког система веровања" (Flood 2002, 3). Најутицајнији аутори из области савремених европских студија и европске политике који су први дефинисали и практично, у сфери свакодневне политике, конкретније одредили овај појам јесу Тагарт и Зербијак. По њиховом мишљењу – "евроскептицизам у свом најширем смислу изражава идеју условљеног и квалификованог противљења, укључујући такође непосредно и неквалификовано противљење процесу европских интеграција" (Taggart & Szczerbiak 2004, 3). Због тога треба правити разлику између евроскептицизма елита и маса (Тодоровић 2010, 237).

Концепт Европске уније данас се далеко више разликује од њених почетака. Разуме се да се на евроскептицизам не може гледати као на фиксиран и непроменљив политички став. Он захтева софистицирану класификацију и одређивање степена и обима противљења и неслагања са политиком Европске уније и интеграција, како међу државама чланицама тако и међу државама кандидатима. Утолико пре се о томе мора водити рачуна ако се има у виду да су данас, иако донекле у неједнаком положају, чланице Европске уније – земље из некада супротстављених идеолошких светова. Стога, евроскептицизам који постоји међу државама бившег комунистичког блока, а које су данас чланице ЕУ или су у статусу кандидата/преткандидата, у великој мери није комплементаран са евроскептицизмом западноевропских држава.²

---

² Најчешћи и најактуелнији узроци евроскептицизма у западноевропским земљама јесу увођење јединствене валуте, политика проширења ЕУ, неслагање око политичког уређења ЕУ, економски модел ЕУ, пад животног стандарда, социјална политика итд. (в. Harnsen

Како постоје различити узроци евроскептицизма (в. Sørensen 2008), тако постоје и различити степени евроскептицизма међу политичким партијама. У циљу даљег рада је да се само укратко упознамо са класификацијом позиција политичких партија у односу на ЕУ и интеграције, коју су увели Копецки и Муд (Korecky and Mudde 2002). Наиме, они су дошли до четири идеалтипске категорије које одређују позицију политичких партија у односу на ЕУ. То су: *евроентузијаст*, који представљају мешавину еврооптимиста (који верују у ЕУ онакву каква је сада и како се развија) и еврофила (који верују у кључне идеје европских интеграција, које представљају базу ЕУ). *Евроскептици* представљају комбинацију еврофила и европесимиста (који не подржавају ЕУ какава је сада, или су песимистични у погледу њеног даљег развоја), јер подржавају генералну идеју европских интеграција, али су песимистични у погледу садашњих реализација европских идеја. *Европротивници* представљају комбинацију еврофоба (који не подржавају опште идеје европских интеграција нити ЕУ) и европесимиста. И на крају, *европрагматисти* представљају комбинацију еврофоба и еврооптимиста, јер не подржавају опште идеје европских интеграција нити ЕУ, али им се нужно ни не супротстављају, већ у њима учествују само из прагматичних разлога (Korecky and Mudde 2002, 299–304).

Наведена класификација могућих позиција биће нам од користи у даљем тексту, јер ћу на основу ње покушати да прецизније одредим степен и мотиве противљења Европској унији и интеграцијама од стране политичких партија и активиста у Србији. Ова класификација је такође важна из још једног разлога. Наиме, у њој је конкретно објашњено шта је заправо евроскептицизам, па се на тај начин избегава опасност да се свака негативна опаска или критика упућена европским интеграцијама или ЕУ протумачи као евроскептична.

Евроскептицизам по себи није ни позитиван ни негативан политички феномен. Он пре представља релациони феномен, а не став као такав. Он заправо настаје као реакција на специфичну политичку и економску промену у одређеној држави, која је пак настала у сагласју са политиком ЕУ и интеграција. Другим речима, евроскептицизам настаје у корелацији жеља и циљева одређене званичне државне политике и партија и могућности, односно немогућности њиховог испуњења у оквирима политике европских интеграција.³

---

and Spiering et al. 2004; Szczerbiak and Taggart et al. 2008; Drake et al. 2005; Flood 2005, 2011).

³ Основна разлика између одређења евроскептицизма које су понудили Копецки и Муд и онога које сам ја изложила јесте у томе што ја одређујем евроскептицизам као релациони феномен, а они – као начелни, вредносни, па чак и идеолошки став. Другим речима, евроскептицизам се по мом схватању односи више на практичну, а мање на вредносну страну политике.

Евроскептицизам у Србији

За сада се поуздани подаци о степену подршке грађана за улазак Србије у ЕУ могу добити од Владине Канцеларије за европске интеграције (Канцеларија за европске интеграције 2012), али и од неколико независних маркетиншких кућа. Јавне анкете су можда једини показатељи расположења грађана после избора. Са друге стране, политичке партије у односу на грађане ипак имају ту предност да због својих програма, политичких и вредносних ставова могу далеко јасније да изразе своје опредељење према ЕУ и интеграцијама. Поређења ради, чак и ако је степен подршке грађана за улазак Србије у ЕУ већи од педесет процената, ми никада не можемо са сигурношћу знати да ли је у њиховој одлуци превагнуо прагматизам или еврофилија (в. Hooghe, and Marks 2004; McLaren 2002). Такође, не може се знати који је проценат евроскептика међу грађанима који су ипак дали глас за потенцијално чланство Србије у ЕУ (ако се има у виду дефиниција евроскептика коју су дали Копецки и Муд). Такође, утисак о мишљењу грађана о ЕУ увек може да наруши онај проценат неопредељених грађана за које се не зна да ли су остали неопредељени зато што је то израз њиховог политичког протеста, или зато што се колебају по питању става о ЕУ и интеграцијама. Међутим, свакако их не треба третирати као грађане који немају мишљење зато што су неопредељени. Другим речима, за разлику од политичких партија, у случају анкета или референдума грађана никада се не може са сигурношћу знати колико је људи заиста за ЕУ, а колико их је против. Стога, како бих избегла странпутицу у анализи евроскептицизма код грађана, определила сам се да одредим позиције политичких партија и невладиних активиста у односу на ЕУ и интеграције, као и основне мотиве који обликују њихова ставове.

Према најновијим истраживањима,⁴ најутицајније партије у Србији би у односу на ЕУ и интеграције могле да заузму следеће позиције на основу класификације коју су понудили Копецки и Муд (Korecky and Mudde 2002, 299–304). Српска напредна странка би, тако, могла да се подведе под европрагматисте, као партија која у основи укршта еврофобичне и еврооптимистичне ставове, па и поред тога што не подржава у целости начин интеграција нити идеје ЕУ, она их из прагматичних разлога схвата као нужну реалност, те им се стога и не супротставља. Са друге стране, Демократска странка, Либерално-демократска партија и Социјалистичка партија Србије могле би да се окарактеришу као евроентузијастичке, јер исказују, с једне стране, еврофилство по питању општих вредности ЕУ, а са друге стране – оптимизам по питању даљег тока развоја интеграција Србије у оквиру ЕУ и њене будућности. Коначно, Српска радикална странка, скупа са Демократском странком Србије и десничарским невладиним организацијама (в. Диковић

---

⁴ Истраживање о утицају политичких партија у Србији спровела је Нова српска политичка мисао у октобру 2011. године на узорку од 1.200 грађана. „Напредњаци у благој предности“, преузето 3. фебруара 2012. године, <http://www.nadlanu.com/pocetna/info/vesti/Naprednjaci-u-bлагој-prednosti.a-122324.291.html>.

2009), попут Двери, Образа, Српског народног покрета 1389, могле би се одредити као европротивници. Они су уједно еврофоби по питању општих вредности ЕУ, али су и песимистични по питању интеграција Србије у оквиру ЕУ и њене будућности. Међутим, овде треба указати на интересантну промену става Демократске странке Србије, која је од евроскептика, док је била на власти, прешла у европротивника у опозицији.

Тако долазимо до закључка да у политичком спектру Србије нема евроскептика, тј. оних који би представљали средину између евроентузијаста и европротивника, како на плану вредносних опредељења тако и на плану практичне свакодневне политике. Такође, ако се узме у обзир моје одређење евроскептицизма понуђено у овоме тексту, опет ни на основу њега не може бити речи о постојању евроскептика на домаћој политичкој сцени. Кључни разлог је следећи. Да би неко био евроскептик, он првенствено мора да уђе у неки релациони, искуствени однос са ЕУ, било путем преговора било путем барем минималне сарадње.⁵ У случају Српске радикалне странке, Демократске странке Србије од 2008. године, те неколицине наведених десничарских невладиних организација,⁶ та сарадња се а priori, готово догматски одбија и не жели. Стога је по среди дијалектичка ситуација. Како неко може са неким да има релациони однос, ако догматски одбија сарадњу и однос као такав, односно – у овом случају заговара апсолутно противнички став наспрам ЕУ и интеграција. Зато, како ћу касније покушати да објасним, европротивници у Србији представљају, у ствари, идејни континуитет са антизападном парадигмом, која је настала као једна од више струја у оквиру национално-романтичарских идеја Уједињене омладине српске у другој половини XIX века, а не посве нову врсту политичког отпора која се јавља по оснивању Европске уније. Остаје хипотетичко питање да ли би европротивници били антизападног опредељења и да не постоје ЕУ и политика интеграција. На основу њиховог вишегодишњег учешћа у политичком животу Србије било би могуће заговорати овакву тезу.

---

⁵ Овде Демократска странка Србије представља изузетак, јер је она учествовала у власти до 2008. године, што је подразумевало и сарадњу са ЕУ. Међутим, цео период друге Коштуничине владе био је обележен прерасподелом приоритета српске спољне политике, где ЕУ више није играла важну улогу.

⁶ Наведене десничарске невладине организације, Српска радикална странка и Демократска странка Србије деле готово иста или веома слична идеолошка уверења и вредносне ставове о ЕУ и интеграцијама (али не и методе спровођења својих идеја), па су само из тих разлога у овом раду посматрани као један идеолошко-вредносни, кохерентан скуп. О активизму десничарских невладиних организација и политичкој парадигми на којој базирају своје програме в. „Медијска перцепција десничарских невладиних организација у Србији“ (Диковић 2009).

Уједињена омладина српска и европротивници

Један део покрета Уједињене омладине српске и политичких активиста окупљених око, европротивника, како су у овом раду одређени, могуће је поредити на два нивоа. Први је методолошки и односи се на компарацију две друштвене елите, једне из друге половине XIX века, а друге с почетка XXI века. Други ниво је принципијелан, или шире идејни, и односи се на оне вредности на којима су ове две друштвене елите (односно, део друштвене елите из Омладине) изградиле своја уверења и политички активизам. Шта им је заједничко? Поред тога што и једни и други заузимају негативан став према Западу, заједнички им је начин на који исказују такав однос, а што је у овом раду вредно пажње.

Уједињена омладина наступа са крајње романтичарских позиција национално-либералног покрета за очување и освешћење националног идентитета и државе, због чега усмерава своје непријатељство ка Западу. Са друге стране, како је већ објашњено, европротивници наступају са позиција противника Запада, ЕУ и интеграција, НАТО-а и Сједињених Држава, а путем догматске одлучности и националистичке доктрине, у циљу очувања националног и територијалног суверенитета и интегритета. У методолошком смислу сматрам да је чак и оправдано посматрати романтичарске покрете XIX века као пандане националистичких покрета XX и XXI века, и обрнуто, не само у Србији већ и шире. Кључни аргумент на основу којег се залажем за овакво виђење лежи, заправо, у сличној методологији национално-либералних и националистичких покрета, попут националне патетике, прекомерног испољавања патриотизма, улоге религије као уједињујућег фактора, повратка или поновног откривања правих вредности, религиозности, и томе слично (в. Чоловић 2000; Жирарде 2000; Смит 1998). Другим речима, сличност је у фолклору и идејама покрета, али не и у њиховим мотивима и начинима њихове реализације.⁷ Оно што их највише раздваја јесу факта попут хронолошких оквира и историјски контексти у којима настају.

Рад Уједињене омладине српске без сумње је био под великим утицајем Дружине младежи српске, која је основана на Видовдан 1847. године на београдском Лицеју. Братска и родољубива Дружина основана је да би доприносила српском књижевном наслеђу, како писаној тако и усменој

---

⁷ Овде треба истаћи једну важну разлику. Романтичарско-национални покрети XIX века у Европи, па тако и у Србији и Аустроугарској, нису били националистички у својој основи. „Национализам, дефинисан као стање свести, природно је био присутан у многим националним покретима деветнаестог века, али само као једна од многих форми националног и регионалног идентитета, које су се стварале током самих покрета" (Hroch 1995, 66).

⁸ Због реалних ограничења рада, у тексту нећу наводити историјат развоја Српске радикалне странке, Демократске странке Србије, нити наведених десничарских организација, које су овде скупа означене као европротивници. О развоју парламентарне демократије и политичким партијама у савременој Србији в. у Гоати (2004; 2006) и Лутовац et al. (2007).

поезији и прози. Првенствено инспирисана панславизмом, покретом уједињења свих словенских народа источне и централне Европе почетком XIX века, Дружину захвата револуционарни вихор 1848. године, те се њена активност више није ограничавала само на естетски и књижевни рад, већ превасходно на родољубиву политичку делатност, штампање памфлета, часописа, организовање скупштина и састанака у циљу захтевања и остваривања народних и националних права, како Срба у Србији тако и оних у Аустроугарској. У идејном смислу, углавном је већина протонационалистичких покрета у Европи тога доба почивала на Хердеровом и Хегеловом схватању нације, или на "платонизованом колективизму", како га изворно тумачи Попер (Попер 1993, 122), које се развијало у духу романтичног обожавања историје, државе и нације. Међутим, погрешно је мислити да је Дружина била искључиво националистичко удружење. Она је, у ствари, спајала идеје националног либерализма и космополитског славенофилства (Скерлић 1925, 27). У Србији, до укидања Дружине 1850. године, она је представљала најачи одјек националних, либералних и хуманих идеја које су мењале Европу тога доба.

Идеје Дружине су наставиле да постоје захваљујући појединцима и њиховом посвећењу. Тек на скупштини одржаној 15. августа 1866. године у Новом Саду званично је основана Уједињена омладина српска. На оснивачкој скупштини Омладине, речи Владимира Јовановића усвојене су као основни циљеви овог покрета:

„Савез српске омладине тежи одгајању свести о заједничкој славној прошлости, утврђењу братске заједнице, у љубави општега добра, развиту човечанских врлина, осветлењу народног образа, свему коликом напретку Срба, све на основу истине, а с помоћу науке. Задатак је омладине да усавршава саму себе, да буди народни живот у свим гранама његовим, и да казује начине за побољшање материјалног стања народног, те да тако надокнађује радњу цркве, школе и учених друштава" (Ibid, 93).

Међутим, рад Омладине је убрзо почео да испољава свој политички карактер, па је због тога навукла гнев власти и њене штампе у Србији. Друга годишња скупштина Омладине одржана је у Београду 1867. године, и то је уједно била и њихова последња скупштина одржана у Србији. "Парадоксално је, али је тако, да то патриотско, свесрпско удружење није имало уточиште у српској кнежевини но у туђинској Угарској" (Ibid, 95). Омладину су, такође, изнутра изједале борбе сујета и различитих струја, једне коју је предводио Владимир Јовановић и друге коју је предводио Светозар Марковић. Последња омладинска скупштина одржана је у Вршцу 15. августа 1871. године, када Омладина званично престаје да постоји. Чланови Омладине и након њеног распада бивају посматрани као потенцијална претња, и то у Србији због слободарских и опозиционих идеја, а у Аустроугарској – због националне пропаганде.

Како је првенствена улога Омладине била просветно-национална, тако она преузима на себе васпитавање народа у чисто народном духу. Скерлић духовито описује да Омладина убрзо "започиње прави крсташки рат противу свега што јој је изгледало туђинско" (Ibid, 122). Омладина се шездесетих година у значајној мери све више удаљавала од идеја панславизма Дружине младежи српске, а све присутније националистичке тежње полако су слабиле оне социјалистичко-хумане, а касније – и словенске идеје. Романтичарски део Омладине идеализовао је српску прошлост (у којој је тема Косова била централна), историју, јунаке, српски карактер и порекло, толико да се она често губила у фантазму прошлости. Европа им је, са друге стране, изгледала ниска, бедна, трула, достојна само презирања (Ibid, 169). Себе су доживљавали као посебно изабран народ, који има историјску улогу препородитеља трулог Запада и спаситеља гњилог човечанства (Ibid, 170).

„И то је била једна од главних грешака Омладине. Њен патриотизам био је сувише историјски и археолошки; она је зидала зграду будућности на гробовима прошлости, и место да се руководи стварним, непосредним и материјалним потребама народним, она се расплињавала у историјској сентименталности и фразеологији" (Ibid, 160).

Романтичарски покрет Омладине занемарио је сву филозофију романтизма и јавио се готово искључиво у виду национализма и буђења националне и политичке свести, што се, уосталом, догодило и са већином покрета који су у исто време настајали међу другим словенским народима (Ibid, 161). Јако дејство национализма, као и култ прошлости, умногоме су дефинисали основе и правац политичког деловања Омладине, а касније – и првих политичких партија које се оснивају у последњем кварталу XIX века, чији су предводници били бивши чланови Омладине, попут Владимира Јовановића, Јеврема Грујића, Николе Пашића, Светозара Марковића и других.

„Изнад српске народности омладинци ништа друго не стављају, и не могу ићи даље од једног реторског национализма, доброг за тираде и ефекте. Чак ни они што су прожети хуманитарним и демократским идејама, племенитим сновима о братству народа, о миру међу људима, о Сједињеним Европским Државама, ни они нису ништа стављали изнад начела народности" (Ibid, 175).

Међутим, сам омладински покрет био је дубоко амбивалентан по вредностима и идејама за које су се залагали његови активисти. У том смислу, романтичарски национализам био је само један од неколико израза овог веома комплексног удружења. Специфичност Омладине лежи у томе што је она у исто време паралелно гајила романтичарски национализам, револуционарни радикализам, републиканске, либералне и социјалистичке идеје, као и идеје о федерацији југословенских и конфедерацији балканских народа (Балкански савез), а такође се борила за демократију и секуларизам, владавину права, еманципацију и једнакост жена (в. Вулетић 1998, Перовић). Чак је неколико представника Омладине било учлањено у европско удружење републиканаца

Лига мира и слободе. Иако је романтичарски национализам представљао мање-више доминантну вертикалу у покрету Омладине (в. Чоловић 1994), а самим тим – и антизападњаштво, он је у различитим периодима комбинован са идејама које су у то време долазиле управо са Запада. Чланови Омладине су такво амбивалентно стање објашњавали чињеницом да је њихово антизападњаштво израз демократског национализма, док је, са друге стране, њихов демократизам, како то Скерлић примећује, био веома националистички (Скерлић 1925,188).

Ипак ће Омладина, као и Дружина младежи српске пре ње, поврх идеја за које су се залагале, остати запамћене по томе што означавају почетак стварања и профилисања грађанског сталежа и интелектуалне и политичке елите, као и грађанских удружења у Србији, која је у то време била дубоко сељачко и нехијерархизовано друштво. Тако се почетком друге половине XIX века јављају нови грађански сталеж и елите који постепено преузимају вођство народа из руку цркве и црквених великодостојника (в. Перовић 1994, Јованчевић 2010). Међутим, социјални егалитаризам и сељачки поредак импоновали су (из различитих идеолошких разлога) како члановима Омладине⁹ тако и потоњим политичким странкама на крају XIX века и у XX веку. То је, такође, и касније био добар мотив за усвајање колективистичких идеологија и популистичких манира у политичком животу, док је, с друге стране, често представљао главну кочницу у модернизацији земље по западноевропским стандардима. Такво стање је највећим делом допринело томе да је најексплоатисанији облик политичке власти у Србији био етатизам, што ће се кроз готово цео XX век наметати (кроз различите форме) и као једини могући облик политичке власти у Србији. "Малобројне елите релативно заосталих земаља, земаља са полупериферије или периферије светског система, то јест `модернизацијских касниоца`, најчешће покушавају да превазиђу своје проблеме развијањем снажних и централизованих држава, уз помоћ којих су у стању да планирана решења спроведу упркос унутрашњем или спољашњем отпору" (Наумовић 2009, 89). Поред тога, у контексту Србије, често су се као два веома успешна легитимизацијска начела етатистичких политичких опција током XX века испостављали национални задаци и непријатељско окружење (Ibid, 90).

---

⁹ Заправо, Омладина је веровала да је могуће направити синтезу патријархалних сељачких и модерних институција, јер су омладиници били велики традиционалисти. Међутим, како Наумовић примећује, традиционализам елита у другој половини XIX века представљао је својеврсну нетипичну појаву. „Српски традиционализам није био зачет у конзервативном духу реставрационих снова аристократије и свештенства којима је земља отета, већ је пре био обликован од српске националне интелигенције у настанку. Израстао је из симболичног језгра, ослоњеног на историјско памћење средновековне славе, и из брижљиво одабраних елемената традиционалне сеоске културе, у симболични инструмент за правдање трошкова градње нове националне државе на једној постојећој друштвеној основи – сувереном сељаштву" (Наумовић 2009, 161).

Поред склоности ка колективистичким идеологијама и етатизму, оно што суштински обележава политичку и интелектуалну елиту у Србији од Омладине до данас јесте, с једне стране, сукоб вертикала сељаштва и грађанства, а с друге стране – однос према Западу. Дуго ће идеје сељаштва и грађанства постојати и бивати инструментализоване као две вечите вертикале српског друштва у традиционално непријатељским односима, не само у политичком него и у свакодневном и културном животу Србије. Та "традиција" отпочела је са Народном радикалном странком, највећом странком у историји Србије, која је експлоатисала идеју сељачког егалитаризма, задруге и патријархалног уређења друштва (в. Поповић-Обрадовић 1994). Тако је временом дошло до поделе на "традиционалистичке 'популисте' и модернистички оријентисане, мада не нужно и антитрадиционалистичке – западњаке –". Та демаркациона линија пресекла је многе конвенционалне политичке вододелнице, попут оне између деснице и левице, и утицала је на стварање једног броја интерно инкозистентних идеолошких формула (Наумовић 2009, 180).

Конечно, однос према Западу, као културно-цивилизацијском моделу у најширем и најужем смислу те речи, остао је трајно обележје српске историје у XIX и XX веку. Подела на оне за Запад и против њега подразумевала је и подразумева још увек многобројне разлике – како оне у погледу социјалне и економске модернизације, тако и оне у погледу разумевања карактера државе и њених циљева (Поповић-Обрадовић 2007, 71–72; в. Милосављевић 2002).

***

У овом раду Омладина је узета само као еклатантан пример првих јасно формулисаних антизападних ставова, који су одговарали одређеном духу времена друге половине XIX века, док су европротивници посматрани као савремени настављачи романтичних антизападних идеја, које и готово након два века почивају на мање-више сличној доктринарној аргументацији и систему веровања.

Као што је већ поменуто, основна сличност између једног дела Уједињене омладине српске и европротивника јесу фолклор и романтичарске идеје покрета.¹⁰ Оно што је иначе заједничко свим популистичким политичким покретима, па тако и Омладини и европротивницима, јесте идеја колективизма, која се усађује преко наратива о заједничком пореклу, прошлости, страдању и судбини. Принцип колективизма, иако наравно постоји независно од различитих актуелних политичко-социјалних дешавања,

---

¹⁰ Сличност између идеја једног дела Уједињене омладине српске и европротивника тражим искључиво у њиховим објављеним политичким програмима, те они представљају основну јединицу компарације.

ипак је иманентан кризним тренуцима и периодима. Србија је већ протеклих двадесет година у периоду перманентне кризе, било политичке, било идеолошке, економске, социјалне, или пак идентитетске. Такво стање, набијено несигурношћу, привлачи или рађа покрете који покушавају да одрже стање нормалности путем различитих облика демагогије и популизма. С друге стране, заједнички им је и моменат прекретнице, будући да је у време Омладине Србија покушавала да од једне сељачке земље постане модерна независна европска држава, док се на крају XX и почетком XXI века борила са наслеђем комунизма и прихватањем либералне демократије.

Дакле, на првом месту, као јединицу компарације између Омладине и европротивника узимам политичке околности њиховог деловања – а то су моменат кризе и моменат прекретнице. Друго, на исти начин су политички позиционирани, односно, представљају опозицију власти, где су означени као једни од њених главних противника и опструената. Треће, атмосфера у којој делују је такође важна у контексту разумевања заузимања одређеног, политички радикалног става. У случају Омладине, као што Скерлић пише, постојала је велика медијска цензура и опструкција њеног рада од стране саме власти, која је у Омладини видела велику опасност, те је тако само чекала повод да би јој забранила рад, што се коначно и догодило 1867. године. Европротивници, са друге стране, често перципирају своје учешће у медијима као неравноправно и политички некоректно, објашњавајући то медијском цензуром, медијском блокадом "жутих", медијским мраком (Диковић 2009). То скупа појачава утисак о завереничким намерама – како самих власти тако и њених "помагача и налагодатаца", што додатно утиче на радикализацију идеја опозиционих покрета.

Након одређења контекста у којима делују Омладина и европротивници, могуће је сада прећи на компарацију самих идеја њихових покрета. Наравно, овде треба напоменути да се њихове идеје, иако рефлектују дух стварности одређеног доба, не пореде у смислу практично-политичке важности за време у којем настају, већ се пореде на нивоу чисто идејног плана, без вредносног квалификовања. Да би поређење идеја из политичких програма ова два покрета уопште било могуће, на појединим местима прибегла сам генерализацијама које суштински не мењају смисао њихових програма.¹¹ Такође, све идеје су тематски подељене у неколико група, и односе се на политички, национални, религијски и социјални аспект.

---

¹¹ О програмима Уједињене омладине српске в. Скерлић (1925, 91–187); о појединачним програмима европротивника в.

<http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/pdf/misc/20091023-program.pdf>,

<http://dss.rs/dss-izbliza/program/>,

http://www.dverisrpske.com/sr-CS/nasa-politika/programskanacela/index.php?we_lv_start_Archiv=0,

<http://www.obraz.rs/index1.htm>,

<http://nasisrbija.org/program-3/>.

Политички аспект

1. Политичко уређење

Омладина: јака централизована национална држава, која би обухватала све области у којима живе Срби.

Европротивници: јака централизована национална држава, са владавином права, која би обухватала све области у којима живе Срби.

2. О Европи

Омладина: трули Запад, гњила Европа.

Европротивници: ЕУ – парадигма религијске и политичке аморалности.

3. Спољна политика

Омладина: панславизам.

Европротивници: евроазијске интеграције Србије, у којима посебно место заузима политика према "путиновској" Русији.

4. Идеал грађанина

Омладина: "Србенда".

Европротивници: православни Србин патриота.

Национални аспект

1. Однос према националној историји

Омладина: средиште је на средњовековној српској историји (Косово, цар Душан, Душаново царство, "цар Лазар").

Европротивници: средиште је на средњовековној српској историји (Косово, цар Душан, Душаново царство, "цар Лазар", Свети Сава).

2. Национално васпитање

Омладина: у духу побожног Србина, свесног своје прошлости.

Европротивници: у духу побожног Србина, свесног своје прошлости, што је најбоље садржано у опису начела "светосавског национализма".¹²

---

¹² Под светосавским национализмом подразумевају се одговорно залагање за интересе српског народа, добротворни рад, покретање иницијатива грађана у циљу верског и политичког просвећивања, повезивање и јачање веза земље матице са дијаспором, темељна брига за очување породице, цркве, школа и слично; в.

http://www.dverisrpske.com/sr-CS/nasa-politika/programska-nacela/index.php?we_lv_start_Archiv=0

<http://www.obraz.rs/index1.htm>

Религијски аспект

1. Однос према православљу

Омладина: "дража православна него католичка Европа".

Европротивници: позивају на традицију светосавља и залажу се за јачи утицај цркве у друштву.

Социјални аспект

1. Социјално понашање

Омладина: идеје колективне солидарности и родољубља.

Европротивници: патриотизам, "светосавски национализам".

2. Однос према новинама

Омладина: изругивање страних обичаја и навика.

Европротивници: изругивање страних обичаја, навика и облика понашања (најчешће хомосексуализма и наркоманије).

Ове идеје Уједињене омладине српске и европротивника никада не могу бити идентичне *sensu stricto*, јер их раздвајају различити периоди и историјско-политичке прилике под којима се рађају, и то увек треба имати на уму. Међутим, оне припадају истом идејном контингенту, који се деценијама развија и прилагођава новонасталим околностима. Управо је ова компарација представљала покушај да се барем делимично прикаже како поједине утицајне оснивачке (револуционарне) идеје и одређене савремене политичке идеје, које временски раздвајају готово два века, у суштинском и методолошком смислу представљају континуитет, или – у правом смислу те речи – традицију идеја.

Закључак

У раду је евроскептицизам посматран као друштвени феномен који се јавља као рекација на ЕУ и политику интеграција и који није ни позитиван ни негативан сам по себи. На основу класификације могућих позиција политичких партија у односу на ЕУ и интеграције, коју су осмислили Копецки и Муд, показало се да евроскептицизам у Србији заправо не постоји као партијска позиција на скали између евроентузијаста и европротивника. Полазећи од почетне претпоставке – да евроскептицизам представља иманентну струју антизападњаштва у Србији, током рада је установљено да то ипак није случај, и да је управо позиција европротивника, у ствари, идејно и практично најближа антизападном дискурсу, који настаје као поглед на свет с радом једног дела Уједињене омладине српске и траје до данас кроз активности и идеје европротивника. Евроскептицизам је вредносни став који настаје управо захваљујући релационом политичком односу, тј. захваљујући

искуству. Он није нужно ни добар ни лош, већ се његова позитивна или негативна вредност контекстуално одређују.

Као што је већ напоменуто, у суштинском се смислу не може бити евроскептик ако се нема или не жели однос са ЕУ, и ако се одбијање сарадње са овом институцијом заснива на догматском противљењу. Стога је сличност између европротивника и једног дела Уједињене омладине српске, такорећи – оснивача антизападног дискурса, присутна како на методолошком тако и на принципијелном нивоу. Њихове идеје су априорне, непроменљиве, догматске, а врло ретко – искуствене. С једне стране, Омладина је у националном романтичарском заносу и моменту формирања слободне државе лоцирала Запад као могућу претњу Србији, тј. њеној тек успостављеној слободи и националном идентитету. Међутим, и поред тога што су неке сумње у намере Запада биле основане у другој половини XIX века, део овог националног покрета се касније претворио у један готово кохерентан систем националистичких и антизападних идеја и стереотипних представа о Западу. "То много јако националистичко осећање [Омладине – Ј. Д.], отишло је до шовинизма, националне надмености и неке врсте мегаломаније" (Скерлић 1925, 165). С друге стране, ситуација је слична на примеру европротивника. Развила се одређена количина непријатељства и стереотипних ставова о Западу који су само контекстуализовани у модерном добу, али су суштински исти и почивају на истим премисама као и они који су најпре формулисани од стране једног дела Уједињене омладине српске.

Стога, на основу свега реченог, тврдња да је евроскептицизам данас исто што и дискурс антизападњаштва у Србији била би подједнако нетачна као инсистирање на томе да су догма и искуство једно те исто.

Литература:

- Вулетић, В. 1998. "Уједињена Омладина српска и друштвени положај жене". *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века*, 2. Београд: Институт за новију историју Србије. 163–174.
- Гоати, В. 2004. *Партије и партијски систем у Србији*. Ниш: Оги Центар.
- Гоати, В. 2006. *Партијске борбе у Србији у постоктобарском раздобљу*. Београд: Friedrich Ebert Stiftung/Институт друштвених наука.
- Диковић, Ј. 2009. "Медијска перцепција десничарских невладиних организација у Србији". Мастер теза, Универзитет у Београду.
- Drake, H. (ed). 2005. *French Relations with the European Union. Europe and the Nation State*. Routledge Taylor & Francis Group.
- Жиранде, Р. 2000. *Политички митови и митологије*. Београд: Библиотека XX век.

- Јованчевић, С. 2010. "Модернизација српског друштва у XIX веку". *Политичка ревија*, број 1, вол. 23. Београд: Институт за политичке студије. 411–437.
- Кореcky, P. and Cas Mudde. 2002. "The Two Sides of Euroscepticism Party Positions on European Integrration in East Central Europe". *European Union Politics*, Vol. 3. London: Sage Publications. 297–326.
- Канцеларија за европске интеграције. 2012. Европска оријентација грађана Србије – трендови. Представљање резултата истраживања јавног мњења (јануар 2012). Република Србија, Влада.
- Лутовац, З. (ур.). 2007. *Идеологија и политичке странке у Србији*. Београд: Friedrich Ebert Stiftung/Институт друштвених наука/ ФПН.
- Милосављевић, О. 2002. *У традицији национализма - или стереотипи српских интелектуалаца XX века о 'нама' и 'другима'*. Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији.
- McLaren, L. M. 2002. "Public Support for the European Union: Cost/ Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat?". *The Journal of Politics*, Vol. 64, No. 2. 551–566.
- Наумовић, С. 2009. *Употреба традиције у политичком и јавном животу Србије на крају двадесетог и почетком двадесет првог века*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију.
- Periwal. S. (ed.).1995. *Notions of Nationalism.Budapest*: Central European University Press.
- Перовић, Ј. 1994. "Политичка елита и модернизација у првој деценији независности српске државе". *Србија у модернизацијским процесима XX века*. Београд: Институт за новију историју Србије. 235–247
- Перовић, Ј. "О историографији и историји левице у Србији". <http://www.helsinki.org.rs/serbian/edulit.html>, преузето 4. априла 2012.
- Попер, К. 1993. *Отворено друштво и његови непријатељи, том II: Плима пророчанства, Хегел, Маркс и последице*. Београд: Бигз.
- Поповић-Обрадовић, О. 2007. "Корени антимодерне политичке културе у Србији". *Хелсиншка повеља*, број 103–104. Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији. 70–76.
- Поповић-Обрадовић, О. 1994. "Политичке странке и избори у Краљевини Србији1903-1914. Прилог историји страначког плурализма". *Србија у модернизацијским процесима XX века*. Београд: Институт за новију историју Србије. 333–349.
- Рот, К. 2000. *Слике у главама*. Београд: Библиотека XX век.
- Скерлић, Ј. 1925. *Омладина и њена књижевност (1848–1871)*. Београд: Издавачка књижарница Напредак.

- Sørensen, C. 2008. "Love me, love me not. A typology of public euroscepticism". SEI Working Paper, No. 101. 1–29.
- Szczerbiak, A. and Paul Taggart (eds). 2008. *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*, Vol. 1. Oxford: Oxford University Press.
- Смит, А. Д. 1998. *Национални идентитет*. Београд: Библиотека XX век.
- Taggart, P. and Aleks Szczerbiak. 2004. "Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe". *European Journal of Political Research* 43: 1–27.
- Тодоровић, Ј. 2010. "Евроскептицизам у земљама европске уније". *Српска политичка мисао*, година XVII, Vol 29, No. 3. 231–250.
- Flood, C. 2002. "Euroscepticism: A Problematic Concept". Rad je predstavljen na UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference, Queen's University Belfast, 2–4 September 2002. 1–21.
- Flood, C. 2005. "French Euroscepticism and the politics of indifference". *French Relations with the European Union. Europe and the Nation State*. Routledge Taylor & Francis Group. 36–55.
- Flood, C. and Rafal Soborski. 2011. "Ideology and the Rights of the Nation in Party Alignments on the EU: A Comparison of Conservative Parties in Britain, France and Poland". Rad je predstavljen na APSA Annual Meeting, September 1–4, Washington. 1–30.
- Harmesen, R. and Menno Spiering. 2004. *European Studies* 20, Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration. Amsterdam and New York: Rodopi.
- Hooghe, L. and Gary Marks. 2004. "Does Identity or Economic Rationality Drive Public Opinion on European Integration?". *Political Science and Politics*, Vol. 37, no. 3. 415–420
- Hroch, M. 1995. "National Self-Determination from a Historical Perspective". *Notions of Nationalism*. Budapest: Central European University Press. 65–83.
- Чоловић, И. 1994. "Скерлић и српски политички митови". *Србија у модернизацијским процесима XX века*. Београд: Институт за новију историју Србије. 367–377.
- Чоловић, И. 2000. *Политика симбола*. Београд: Библиотека XX век.
- Yilmaz, H. 2011. "Euroscepticism in Turkey: Parties, Elites, and Public Opinion". *South European Society and Politics*. First published on: 17 February 2011 (iFirst), 1–24. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/13608741003594353>.

Jovana Diković

In Tradition of Ideas Euroscpticism in Serbia: Anti-Western Discourse?

In this paper I questioned whether euroscpticism can be perceived as an immanent current of Serbian anti-western discourse, which have usually been used as synonyms by one part of public and scholars. Following the most influential conceptualisation of party positions on European Union and integration, provided by Kopecky and Mudde (2002), I classified positions of several dominant Serbian political parties according to attitudes on EU and integration. As the analysis has shown, euroscpticism does not exist as an option in Serbian political spectrum, between euroenthusiasts, from one side, and eurorejects, on the other side. Since euroscpticism represents quite new and complex phenomenon, I showed that it has nothing to do with anti-western discourse in Serbia.

Keywords:

tradition of ideas,
anti-western
discourse,
euroscpticism,
eurorejects,
Ujedinjena omladina
srpska (Serbian Joint
Youth)

On the contrary, in the second part of the paper I reveal the link between current eurorejects and the founders of anti-western ideas in Serbia, that were established in the second half of XIX century. Ujedinjena Omladina srpska (Serbian Joint Youth) was national movement of young writers and cultural workers who developed anti-western feelings and orientation in the spirit of European romanticism and ideas of national liberation. However, these ideas have been preserved and slightly changed to the present, due to specific political circumstances and almost permanent social, economic or identity crises, which were especially intensified during last two decades. Therefore, current eurorejects are real inheritors of these ideas, that are adapted to current political circumstances and vocabulary, but essentially they represent one, more or less, unchanged belief system which is worth exploring.

The main object of the paper was to point out that euroscpticism does not represent the inner side of anti-western discourse in Serbia, on the one hand, and that current eurorejects in fact continue to develop nineteenth century concept of hostility towards the other which is based on dogma, self-idealism, and romanticised images of nation, state and religion.